

УДК: 94 (477+470): 329.21 “1921”

ГЕНЕРАЛ Я. СЛАЦОВ І УКРАЇНСЬКІ МОНАРХІСТИ У 1921 р.

Бондаренко В. Г. (Запоріжжя)

У статті аналізуються причини співробітництва Я. Слацова і українських монархістів. Вивчається місце та роль М. Шойбнер-Ріхтера і німецьких монархістів у цьому процесі. Досліджується зміст та наслідки угод між Я. Слацовим і представниками В. Габсбурга. Простежуються причини та наслідки занепаду цієї акції для російських і українських монархічних кіл.

Ключові слова: Біла еміграція, українські монархісти, баварська монархічна група.

Розпад СРСР і поява нових незалежних держав спричинили не тільки зміни у міжнародній ситуації, але і поклали початок нових відносин між державами і народами на теренах колишнього СРСР. Протягом останніх 20-ти років відносини між Україною і Російською Федерацією пройшли складний шлях і викликають певні проблеми до сьогодні. Подібна ситуація вже складалася після розпаду Російської імперії у 1917 р., а після бурхливих років Громадянської війни і революції, нерозв'язані проблеми взаємовідносин вирішувалися українською і російською політичними еміграціями. Спектр політичних напрямків та їх підходів до відносин між Росією і Україною і в еміграції залишався широким. У російській політичній еміграції різнилися погляди на українську проблему з боку монархістів, лібералів, соціалістів. Серед української еміграції також не було єдності щодо напрямку взаємовідносин з російською еміграцією. Тому певні ідеологічні підходи, конкретні політичні дії заклали підґрунтя для вирішення тих чи інших проблем у російсько-українських стосунках. Як не дивно, багатого поглядів російських інтелектуалів та політичних еліт сучасної Росії знаходять свої коріння у ідеологічних побудовах та політичних концепціях російської еміграції 20 – 30-х рр. Зрозуміло, що падіння комуністичної системи викликало ідеологічний вакуум і заповнюючи його у 90-х рр. ХХ ст. російські інтелектуали звернулися до політичних і ідеологічних надбань російського зарубіжжя. Виходячи з цього, на наш погляд, актуальним є дослідити взаємовідносини певних політичних груп і напрямків російської та української еміграції і їх спроби знайти порозуміння.

Діяльність українських монархічних сил на еміграції не знайшли достатньої уваги українських вчених. Цей аспект проблеми досліджувався у межах гетьманського руху. Певну увагу йому приділили О. Реєнт [12] і В. Савченко [13]. Іншій групі прихильників ідеї української монархії присвятили свої роботи Ю. Терещенко і Т.Осташко [16; 10]. Окрему малодосліджену групу, яка на певному етапі дотримувалася елітарно-монархістських поглядів у 1920 – 1922 рр., склали представники Вільного козацтва на чолі з І.Полтавцем-Остряницею. У 1923 р. ця

група перейшла на елітарно-тоталітаристські позиції і проголосила себе прихильником фашистських поглядів. Низку статей діяльності цієї групи на еміграції присвятила також Т. Осташко [9].

Досліджуючи погляди і діяльність представників українського монархістського руху, українські дослідники недостатньо приділили увагу взаємовідносинам з російськими однодумцями. Російські дослідники також не звертали уваги на цю проблему. У роботах західних дослідників цей аспект проблеми знайшов значно більше уваги [15; 7]. Одним з епізодів у взаємовідносинах між українськими і російськими представниками монархічного напрямку є справа генерала Я. Слацова і його взаємовідносини з представниками В. Габсбурга – Л. Бармашем та І. Полтавцем-Остряницею. Посередником у їх взаємовідносинах стало російсько-німецьке товариство “Aufbau” (“Відбудова”) на чолі з Максом фон Шойбнер-Ріхтером. Про це згадує у своїй статті Т. Осташко [11]. Автор використала головним чином документи дипломатичної служби УНР. На наш погляд, доцільно було б для більш детального дослідження цієї проблеми використати матеріали радянських дипломатів, російських емігрантів, які були віднайдені нами у російських та українських архівах. До того ж, відсутність інформації про характер політичної діяльності і біографії Я. Слацова обмежують розуміння цих подій. Необхідним є і дослідження впливів М. Шойбнер-Ріхтера на українсько-російські взаємовідносини, а також те, що він у той час вже був активним діячем нацистського руху. Отже, використання нових джерел та більш широкою картини міжнародних відносин та політичної діяльності німецьких, українських і російських монархістів потребує подальшого доповнення і уточнення раніше одержаних результатів.

Метою статті є дослідити взаємовідносини монархістів України і Росії на початку 20-х рр. ХХ ст. Завданнями її є проаналізувати причини співробітництва Я. Слацова і українських монархістів. Вивчити місце та роль М. Шойбнер-Ріхтера і німецьких монархістів у цьому процесі. Дослідити зміст та наслідки угод між Я. Слацовим і представниками В. Габсбурга. Простежити

причини та наслідки занепаду цієї акції для російських і українських монархічних кіл.

Поразка армії генерала П. Врангеля стала катастрофою для багатьох представників Білого руху. Більшість з них були розгублені, пригнічені та втратили орієнтири у подальшій боротьбі. Серед тих хто опинився у Стамбулі був генерал Яків Олександрович Слащов. Ця особистість не тільки стала прообразом генерала Хлудова у драмі М.Булгакова “Біг”, але й викликала різноманітні, а інколи і протилежні оцінки. Радянські історики характеризували його як генерала-ката, який увесь свій шлях відзначив шибеницями та розстрілами селян і робітників. Значною мірою це відповідало дійсності, з іншого боку, Яків Слащов у розмовах з А. Денікіним наголошував, що офіцери Збройних сил Півдня Росії не повинні носити погони, так як безперервно ведуть злочинну діяльність принижуючи і грабуючи населення. Тому сам він ніколи під час Громадянської війни не одягав мундир з погонами. У власних частинах він жорстоко переслідував грабіжників та гвалтівників, розстрілюючи їх незалежно від звань і посад. Мабуть тому у місцях розташування слащовських військ населення не знало насилля з боку військ. Сам генерал вів дуже скромний образ життя і ніколи не мав великих штабів і облуги [4, арк.1-4].

Генерал П. Врангель так характеризував діяльність свого підлеглого: “... Хороший стройовий офіцер, генерал Слащов, маючи збірні випадкові війська, відмінно справлявся зі своїм завданням. З жменею людей, серед загального розвалу, він відстояв Крим. Однак, повна, поза всяким контролем, самостійність, свідомість безкарності остаточно запаморочили йому голову. Неврівноважений від природи, слабохарактерний, що легко піддається найнизькопробним лесотощам, погано розбирався в людях, до того ж схильний хворобливої пристрасті до наркотиків і вина, він в атмосфері загального розвалу остаточно заплутався. Не задовольняючись вже роллю стройового начальника, він прагнув впливати на загальну політичну роботу, засипав ставку всілякими проектами і припущеннями, одне іншого сумбурніше, наполягав на зміні цілого ряду інших начальників, вимагав залучення до роботи осіб, які здавалися йому видатними...” [2, с.22-23].

Такі негативні характеристики як з боку радянських істориків, так і з боку білоемігрантів пояснювалися ще і тим, що 21 листопада 1921 р. генерал Я. О. Слащов з групою своїх соратників повернувся до радянської Росії. За особистим клопотанням М. В. Фрунзе він був амністований і вступив на службу до Червоної Армії [8, с.64-66]. На наш погляд, постать генерала необхідно розглянути з точки зору такого явища як “отамащина”. Я.Слащов був типовим батьком-отаманом. Формуванню таких рис сприяло і те,

що з грудня 1917 р. він перебував на підпільній роботі у районі Мінеральних Вод. Там він став начальником Штабу відомого також батьком-отамана А. Шкуро. Пізніше протягом 1918 р. командував кубанськими пластунськими бригадами. Таким чином, його характер і діяльність імпонували багатьом серед українських батьком-отаманів, бо вони в ньому віднаходили власні риси.

У серпні-листопаді 1919 р. генерал Я.Слащов будучи командиром 4-ї дивізії Збройних сил Півдня Росії вів бої на Україні з махновцями та армією УНР. Тоді багато хто з українських старшин і козаків познайомились з цією непересічною постаттю. Він жорстоко проводив політику А. Денікіна по відношенню до України. Тому встає питання, чому ця людина наприкінці 1920 р. – у першій половині 1921 р. приваблювала до себе погляди українських монархістів? Необхідно зрозуміти і те, чому Я. Слащов погодився вести переговори з ворогами “єдиної та неподільної Росії”.

На наш погляд, для цього було декілька причин. По-перше, серед Білого руху спостерігалися не тільки розгубленість і зневіра, але і намагання знайти винного у всіх поразках. До того ж, серед представників білогвардійців розкол позначився ще навесні 1920 р. Конфлікт А. Денікіна з П. Врангелем і відставка першого, на якого звалили всі помилки 1919 р., відхід представників Донського, Кубанського та Терського козацтва від Головнокомандування, створення Об’єднаної Ради Дону, Кубані та Тереку. Тому серед частини офіцерів і вояків врангелівської армії викристалізувалася опозиція на чолі якої і став Я. Слащов. По-друге, ще в Криму сам П. Врангель став змінювати своє відношення до національних прагнень українців. Він звертався до населення України (до речі українською мовою) і проголошував: “Сини України! Знемагаючи під червоним ярмом, ви піднімаєтеся на захист віри православної, рідної України і всього надбання вашого. Як і ви, російська армія бореться за щастя, свободу і велич Батьківщини. Очолюючи російську армію, я звертаюся до вас, брати! Зімкнемо лави проти ворогів, які топчуть справу, народність і надбання, потом і кров’ю нагромаджені батьками й дідами. Російська армія з мечем у руці і хрестом у серці бореться з насиллям і неправдою. Не відновлювати старі порядки будемо ми, а боремося за те, щоби дати народу можливість самому бути господарем своєї землі. І волею народу встановити порядок у всій Росії. Я уклав порядок у всій Росії. Я уклав братерський союз з козацтвом Дону, Кубані й Астраханським, і ми, як рідні, простягаємо вам руку. В нашому єднанні – наше спасіння” [3]. За допомогою представників білогвардійців почали формуватися українські частини з повстанців Катеринославщини, Херсонщини, Таврії і Полтавщини, які

воювали навіть під національними прапорами. Серед таких були Катеринославський кіш вільнокозацьких військ, повстанський кіш з Полтавщини та інші [1]. Наступною причиною були намагання, з одного боку, Англії і Франції створити єдиний антибільшовицький фронт, а з іншого – небажання на початку 1921 р. надати допомогу на утримання армії П. Врангеля. Спроба знайти порозуміння з іншими силами сприяла амбіційність Я. Слащова та застарілий конфлікт з П. Врангелем. Після невдалого наступу на Кавховському плацдармі генерал подав 6 серпня 1920 р. у відставку, яку прийняли. З цього часу Я. Слащов гостро критикував Головнокомандуючого, а П. Врангель намагався відправити його з Криму. Не припинився конфлікт і після поразки білогвардійських військ і від'їзду в еміграцію. Суд честі позбавив генерала Я. Слащова носити мундир та звільнив з армії. У відповідь він у січні 1921 р. видав брошуру [14]. У ній він гостро критикував П. М. Врангеля і звинувачував його помічників у зраді. У частинах білогвардійської армії її читали і обговорювали, але широкої підтримки вона не одержала. Тому не дивно, що генерал Я. Слащов намагався знайти союзників серед інших політичних і національних угруповань.

Серед українців до генерала звернулися представники так званого Українського національного комітету. Після ліквідації Української Держави велика група старшин, пов'язаних з вільнокозацьким рухом, опинилася у складі Добровольчої армії. Серед них і О. Сахно-Устимович, який виступав за відродження Запорозького козацтва і козацьких порядків на звільнених від більшовиків територіях України. 17 серпня 1920 р. був створений «Гурток українських старшин». Вони і виступили ініціаторами грамоти П. Врангеля до населення України. Ці ж старшини виступали й проти Петлюри, за створення окремого українського уряду при П. Врангелі. Пізніше у Парижі вони створили вищеозначений комітет, який і вів роботу серед емігрантів у Стамбулі. Катеринославські повстанці повідомляли послу УНР в Болгарії про діяльність Комітету у Стамбулі в грудні 1920 р. На зустрічах з повстанцями представники його розглядали декілька питань. Серед них, представництво цього органу перед країнами Антанти, щодо видачі паспортів та віз. Обговорювалося питання про виділення українців в окрему частину у складі армії П. Врангеля. Від білого командування переговори вів полковник Нога. Повстанці погоджувалися, що всі українці у Стамбулі повинні бути переведені в окремі табори від росіян, а з них необхідно сформувані самостійні частини у врангелівській армії. Не погоджувалися вони на те, щоб підписати листа проти уряду УНР, а також звернутися до Антанти з проханням скасувати представництво Посольства УНР у Стамбу-

лі. Переговори були перервані і представники повстанців виїхали через Болгарію до Польщі [18, арк.33-32 зв.]. Як бачимо, що українські монархісти проводили активну роботу з порозуміння між вояками-українцями та представниками Білого руху.

Відомий кубанський діяч В. І. Іванис з цього приводу подавав таку інформацію: "... Слащов-безумовно талановитий генерал, при цьому людина, яка може бути дуже популярною серед своїх підлеглих, ось чому він був небажаним для інших. Деякі українські (монархічні) кола не проти бачити в особі Слащова заступника гетьмана Скоропадського..." [5, арк.3].

Місцем де проводились переговори між різними представниками українських монархістів та російськими однодумцями стала Німеччина. На початку 20-х рр. Берлін був центром російської еміграції. За різними оцінками, там перебувало до 600 000 емігрантів. Більшість склали представники цивільних біженців, але була представлена і військова еміграція. На відміну від Болгарії і королівства СХС, серед військових переважали представники Північної та Західної білогвардійських армій. Маловідомим залишається те, що після захоплення влади Директорією значна група офіцерів, прихильників гетьманської ідеї, опинилися у педагогічному музеї. За наполяганням представників Антанти вони були відправлені до Одеси звідки були відправлені морем до Західної армії. Разом з прибалтійським ландвером та арміями Балтії вони воювали проти більшовиків під Псковом та Петроградом. Були встановлені зв'язки між балтійськими німцями та верхівкою білогвардійських сил. Тому не дивно, що після поразки значна група офіцерів опинилася у Німеччині. Лідерами військової еміграції там стали М. Р. Бергмонт-Авалов та В. В. Біскупський, обидва були тісно пов'язані з Українською Державою. Перший –представник Добровольчої армії при гетьмані П.Скоропадському і брав участь у боях з Директорією. Після арешту його вивезли німецькі війська до Німеччини. Другий – генеральний хорунжий в армії Української Держави, командир 1-ї кінної дивізії, а восени 1918 р. на чолі з офіцерськими дружинами діяв проти тоді ще отамана УНР Григор'єва. У березні 1919 р. він опинився у Німеччині, став головою Західноросійського уряду. Тому не дивно, що вони на еміграції тісно співпрацювали з українськими монархістами. В. В. Біскупський, як повідомляло Міністерство закордонних справ УНР, був у Німеччині головним фахівцем з українсько-російських відносин [19, арк.13-17].

На початку 20-х рр. у Німеччині склався союз між правими російськими колами та ультрарправими німецькими представниками. Значну підтримку ці прагнення знайшли в особі одного з претендентів на російський престол Кирила Володимировича Романова. За його матеріальною

підтримкою було засновано товариство “Aufbau” (“Відбудова”). Російську секцію його очолив В. Біскупський, а німецьку частину – Макс Ервін фон Шойбнер-Ріхтер. Обидва з березня 1920 р. були знайомі з А. Гітлером та активно співпрацювали з ним.

У березні 1920 р. в Німеччині опинився і П. Скоропадський. Про його зв'язки з російською еміграцією розвідуправління військ України та Криму повідомляло у Наркомат іноземних справ УСРР таке: “... За всіма даними можна стверджувати, що група Скоропадського має кращі зв'язки з Врангелем, ніж будь-яка Українська група. В уряді та армії Врангеля весь час знаходилася велика кількість як чиновників, так і генералів часів Скоропадського. Як відомо, до Врангеля приєдналося було після занепаду Скоропадського більшість міністрів і вищих чиновників на чолі з відомими Кістяківським і Палтовим. Крім того, офіцерство на чолі з генералом Розумовським теж створювало в армії Врангеля так звані українські частини, зараз виділені в особливі відділи української армії. На ці частини і тепер головним чином розраховує Скоропадський...” [20, арк.4]. Протягом 1920 р. власну акцію проводив і конкурент гетьмана, новий претендент на український престол В. Габсбург (Василь Вишиваний). Прихильники гетьмана на конкурента споглядали звисока і не вважали його серйозною політичною фігурою, але влада УНР більш об'єктивно ставилась до В. Вишиваного. Про стосунки групи В. Габсбурга з російською еміграцією у цьому ж документі радянська військова розвідка повідомляла, що і група прихильників його веде таємні переговори з групою російських монархістів на чолі з Марковим 2 [20, арк.4]. Посольство УНР повідомляло, що баварська монархічна група підтримує більше кандидатуру В. Габсбурга, як католика та представника давньої німецької династії [21, арк.116-118]. Зрозуміло, чому М. Шойбнер-Ріхтер та його наближені виступили посередниками у переговорах групи В. Вишиваного та Я. Слащова.

Після того як у січні 1921 р. переговори В. Біскупського та М. Шойбнер-Ріхтера з П. Скоропадським були перервані, їх увага була прикута до постаті В. Габсбурга. На початку лютого 1921 р. Шойбнер-Ріхтер познайомився з І. Полтавцем-Острияницею, який вже мав складні відносини з П. Скоропадським. Представником В. Вишиваного у Берліні був Л. Бармаш, який, на погляд багатьох, тоді вже мав зв'язки з радянськими представниками. І. Полтавець-Острияниця одержав посвідчення військового представника інтересів групи В. Габсбурга та разом з Л. Бармашом почав активну діяльність у Німеччині. Баварською групою був запропонований план долучити Я. Слащова до української групи і почати нову політичну комбінацію. Передбачалося, що Я. Слащов буде вдавати з себе “прихильника”

повернення до радянської Росії. Для цього він за посередництвом німців звернеться до радянського представництва у Берліні. Пізніше Я. Слащов та рештки врангелівської армії повернуться з дозволу радянського уряду до Криму, де разом з українськими повстанцями почнуть боротьбу з радянською владою і похід на Москву. Після звернення до радянської місії у Берліні прибув представник радянської Росії якийсь Єльський. Представник групи М. Шойбнер-Ріхтера виїхав до Стамбулу, де почав переговори з білим генералом, а потім до нього приєднався і Єльський [22, арк.278-283]. Однак, ні представники баварської групи, ні українські монархісти не знали, що вони фактично виконують волю радянських спецслужб.

У січні 1921 р. Ф. Е. Держинський та Й. С. Уншліхт почали розробку операції з розкладу Білої еміграції Особою, яка повинна була виконати це завдання, став генерал Я. О. Слащов. Для виконання цієї операції і переговорів з генералом був обраний співробітник Особливого відділу ВНК Я. Тененбаум, який і мав псевдонім (Єльський). З лютого по травень 1921 р. він вів переговори з генералом Я. Слащовим. З іншого боку, таємні впливи на генерала були пов'язані з непересічним авантюристом та потрійним агентом Ф. І. Бітаком. Ця людина допомагала писати свої викривальні тексти та збирати прибічників. Ф. І. Бітак не приховував плани генерала і тому вони були відомі багатьом представникам Білої еміграції. Зараз вже важко зрозуміти, чи сам генерал Слащов готувався до повстання проти більшовиків, чи він таким чином приховував переговори про повернення до радянської Росії [17, с.56-120]. У цей час представники від української групи Л. Бармаш та І. Полтавець-Острияниця підписали 3 та 6 квітня 1921 р. дві угоди з представниками генерала Я. О. Слащова. Представники генерала Я. Слащова визнавали незалежність України та статус союзника у боротьбі з більшовиками. План операції на Україні повинен був узгоджуватися з представниками української армії та білим генералом. Війська генерала під час перебування в Україні повинні були не втручатися у внутрішні справи держави та її війська. Українські монархісти брали зобов'язання бути союзниками та підтримати похід армії Я. Слащова на Москву. Українська сторона повинна була надати матеріальне забезпечення для військ, охорону тилу діючої армії та тверду адміністративну владу [22, арк.282-283]. Отже, якщо б ці угоди були реалізовані, то вперше за часи національно-визвольних змагань 1917-1921 рр. спільно б діяли представники російського Білого руху та українські самостійники монархічної орієнтації. Можливо ці події змінили б подальший хід історії, але угоди, на жаль, залишилися тільки на папері. Багато для цього зробили представники радянських спецслужб.

Бачучи, що до травня 1921 р. переговори Я.О. Слащова з представником ВНК Я. Тененбаумом – Єльським не мають наслідків, чекісти почали шукати інші підходи до генерала. Керівництво кримського ВНК на чолі з Ф. Т. Фомініним звернуло увагу на Ф. І. Бітака і здійснило його вербовку. Цей талановитий авантюрист переконав генерала здійснити останній вибір на повернення до Росії, а представників англійської та французької розвідки зміг переконати у намаганнях генерала відбутися до Криму для повстанської роботи. Тому у вересні-жовтні радянське керівництво обговорювало можливість повернення генерала Я. О. Слащова з групою офіцерів та генералів. Була складена комісія за участю членів Політбюро. Під час голосування тільки В. І. Ленін утримався, а інші голосували – “за”. Але і після того повернення Я. О. Слащова затримувалося і тоді він самовільно 17 листопада 1921 р. відбув до радянської Росії. Його звернення та листи стали шоком для Білої еміграції, і не тільки для неї. Значна група генералів і офіцерів, не кажучи про рядових, повернулися до радянської Росії. Більшість їх у подальшому загинули від рук чекістів. 11 січня 1929 р. загинув і Я. Слащов, за версією представників радянської влади як жертва особистої помсти, а на думку багатьох він був забитий за наказом радянського керівництва. Емігрантська газета з цього приводу писала: “... Згодом з'ясується, вбила чи його рука, якою дійсно керувало почуття помсти, або якої керувало вимога доцільності та безпеки. Адже дивно, що “месник” більше чотирьох років не міг покінчити з людиною, не прихованою за товщею Кремлівських стін і в лабіринті Кремлівських палаців, а мирно, без охорони проживав у своїй приватній квартирі. І в той же час зрозуміло, як-

що в години помітного хитання ґрунту під ногами, потрібно усунути людину, відомого своєю рішучістю і нещадністю. Тут потрібно було дійсно поспішати і швидше скористатися і якимось знаряддям вбивства, і піччю Московського крематорію, здатного швидко знищити сліди злочину” [6].

Підсумовуючи все вищесказане, необхідно зазначити, що відносини російських і українських монархістів, як і обох еміграцій, потребують подальшого дослідження. Після поразки Білого руху певна частина його представників вирішила частково змінити власні політичні позиції і налагодити стосунки з представниками національно-визвольних рухів бувшої Російської імперії. Представники правих поглядів серед української еміграції також намагалися знайти порозуміння з представниками російських монархічних кіл. Активну роль у посередництві між ними відіграли баварські монархічні кола та група балтійських німців на чолі з М. Шойбнер-Ріхтером. Між представниками групи В. Габсбурга і генерала Я. Слащова були досягнуті певні угоди, які могли б стати платформою для подальшої єдиної діяльності монархічних сил України та Росії, але вони залишилися нереалізованими. На перешкоді цьому стала діяльність радянських спецслужб, які домоглися розкласти білогвардійський табір за рахунок використання суб'єктивних чинників, чвар і спецоперацій. Повернення генерала Я. О. Слащова мало значний резонанс у колах Білої еміграції, тільки за 1921 р. повернулося 122 000 осіб до радянських республік. Надії правих українських та російських кіл на довгий час були відсунуті і про подальші спільні дії мова вже не йшла.

1. Бондаренко В. Г. Вільнокозацькі формування та Російська армія П. Врангеля у вересні-листопаді 1921р. / В. Г. Бондаренко // Гуманітарний журнал. – 2011. – № 1-2. – С. 62-67.
2. Врангель П. Н. Записки. Ноябрь 1916 г. – ноябрь 1920 г.: Воспоминания. Мемуары / П. Н. Врангель. – Минск: Харвест, 2003. – Т. 2. – 382 с.
3. Время. – 1920. – 19 августа.
4. Государственный архив Российской Федерации (ГАРФ). – Ф. 7332. – Оп. 1. – Д. 11. – Л. 1-4.
5. Там же. – Ф. 6689. – Оп. 1. – Д. 7. – Л. 3.
6. За свободу. – 1929. – 18 січня.
7. Kellogg M. The Russian Roots of Nazism: White Emigres and the making of National Socialism. 1917-1945/ Michael Kellogg. – Cambridge University Press, 2005. – 345 p.
8. Кручинин А. С. Генерал Я. А. Слащов-Крымский – герой Белого движения (1885–1995: к 110-летию со дня рождения) / А. С. Кручинин // Революция и Гражданская война 1917–1920 годов: новое осмысление: [Материалы научной конференции]. – Симферополь: Крымский архив, 1995. – С. 64-66.
9. Осташко Т. До історії українського вільнокозацького руху в еміграції (1919-1945 рр.) / Т. Осташко // Історія України. – 2000. – № 45. – С. 1-4; її ж. Політичні амбіції Івана Полтавця-Острияниці / Т. С. Осташко // Проблеми вивчення історії Української революції 1917-1921 рр.: Зб. наук. ст. / Відп. ред. В. Ф. Верстюк. Вип. 3. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2008. – С. 147-170.
10. Осташко Т. С. Павло Скоропадський – лідер українського Гетьманського руху / Т. С. Осташко // Український історичний журнал. – 2008. – № 4. – С. 96-110.
11. Осташко Т. Українські монархічні сили в еміграції на початку 20-х років [Електронний ресурс] / Т.Осташко. – Режим доступу: <http://www.chornoshlychnyk.io.ua>

12. Реєнт О. П. Павло Скоропадський / О. П. Реєнт. – К.: ВД “Альтернативи”, 2003. – 304 с.
13. Савченко В. А. Павло Скоропадський – останній гетьман України / В. А. Савченко. – Харків: Фоліо, 2008. – 380 с. – (Історичне досє).
14. Слащев-Крымский Я. А. Требуя суда общества и гласности: Оборона и сдача Крыма: Мемуары и документы / Я. А. Слащев-Крымский. – Стамбул: Книгоиздательство М. Шульмана, 1921. – 94 с.
15. Стефан Д. Д. Русские фашисты. Трагедия и фарс в эмиграции 1925-1945 / Д. Д. Стефан. – М.: Слово, 1992. – 441 с.
16. Терещенко Ю. І. Український патріот з династії Габсбургів / Ю. І. Терещенко, Т. С. Осташко. – К., 1999. – 166 с.
17. Хинштейн А. Е. Подземелья Лубянки / А. Е. Хинштейн. – М.: ОЛМА-Пресс, 2005. – 410 с.
18. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (ЦДАВО України). – Ф.3696. – Оп. 2. – Спр. 360. – Арк. 32-32 зв.
19. Там само. – Ф. 3619. – Оп. 3. – Спр. 19. – Арк. 13-17.
20. Там само. – Ф. 4. – Оп. 1. – Спр. 567. – Арк. 1-4.
21. Там само. – Ф. 3696. – Оп. 2. – Спр. 456. – Арк. 116-118.
22. Там само. – Ф. 3619. – Оп. 3. – Спр. 11. – Арк. 278-283.

РЕЗЮМЕ

ГЕНЕРАЛ Я. СЛАЩЕВ И УКРАИНСКИЕ МОНАРХИСТЫ В 1921 г.

Бондаренко В. Г. (Запорожье)

В статье анализируются причины сотрудничества Я. Слащева и украинских монархистов. Изучается место и роль М. Шойбнер-Рихтера и немецких монархистов в этом процессе. Исследуется содержание и последствия сделок между Я. Слащевым и представителями В. Габсбурга. Прослеживаются причины и последствия упадка этой акции для российских и украинских монархических кругов.

Ключевые слова: Белая эмиграция, украинские монархисты, баварская монархическая группа.

SUMMARY

GENERAL YA. SLASHCHEV AND UKRAINIAN MONARCHISTS IN 1921

V. Bondarenko (Zaporozhye)

The article analyzes the causes of cooperation Ya. Slaschova and Ukrainian monarchists. We study the role and place of M. Scheubner-Richter and German monarchists in the process. Investigate the content and consequences of transactions between. Ya. Slaschova and representatives V. Habsburg. Traces the root causes and consequences of the decline of this action for the Russian and Ukrainian monarchist circles.

Key words: White emigration, Ukrainian monarchists, Bavarian monarchist group.

УДК 94 (477) “1943/1945”: 351.74

ОРГАНІЗАЦІЯ РОБОТИ ОРГАНІВ НКВС ПО БОРОТЬБІ З БАНДИТИЗМОМ НА ТЕРИТОРІЇ УРСР У 1943 – 1945 рр.

Терещенко Ю.В. (Київ)

Досліджено архівні матеріали НКВС СРСР, НКВС УРСР, управлінь НКВС областей, які зберігаються в архівних підрозділах системи МВС України і стосувалися організації роботи органів НКВС по боротьбі з бандитизмом на території УРСР у 1943 – 1945 рр. Зокрема досліджено організаційну структуру підрозділів НКВС по боротьбі зі бандитизмом та її зміни в зазначений період, найбільш характерні прояви бандитизму та заходи боротьби з ним як на щойно звільненій від ворога території, так і в тилу.

Ключові слова: бандитизм, Народний комісаріат внутрішніх справ СРСР, УРСР, підривна діяльність, розвідувальна робота.

Під час Великої Вітчизняної війни в ряді регіонів СРСР, зокрема на території Української РСР, активізувалася протиправна діяльність злочинного елемента, організованого в банди. Розраховуючи на послаблення уваги правоохоронних органів в умовах воєнного стану, кримінальні елементи активізували свою діяльність і поча-

ли вести агітацію за дезертирство з Червоної Армії і ухиляння від військової служби. Ці явища наростали в міру просування німецьких військ углиб території СРСР.

Питання організації боротьби з проявами бандитизму органами НКВС у цей період частково висвітлено лише в роботах дослідників іс-